

“DE TOEKOMST MET EEN VLEUGJE NOSTALGIE NAAR HET VERLEDEN”

RENÉ BARJAVEL OVER JULES VERNE

DAVE BONTE

Het is vreemd te moeten vaststellen dat er in de SF, buiten degene die men nog te vaak als de *founding father* van dit genre beschouwt, nauwelijks Franse auteurs zijn met een internationale weerklank. Buiten Frankrijk doen namen als Jacques Sternberg, Gérard Klein of Jean-Pierre Andrevon maar zelden een belletje rinkelen, zelfs bij eerder fervente lezers van sciencefiction. Het SF-wereldje was en is dan ook nog steeds een zeer Angelsaksische aangelegenheid. De enige twee Franse auteurs naast Verne die er min of meer in slagen om de internationale anonimiteit te ontlopen zijn wellicht Pierre Boulle (1912-1994), auteur van *La planète des singes*¹ (1963), en de hedendaagse Bernard Werber (1961), momenteel de meest gelezen Franse auteur wereldwijd². Wie echter niet op internationale faam kan rekenen, is de nochtans uiterst interessante schrijver René Barjavel.

René Barjavel³

René Barjavel wordt geboren op 24 januari 1911 en groeit op in de Drôme, op de grens van de Provence en de Dauphiné. Hij kent een moeilijke jeugd. Getuige daarvan zijn de jaren die hij doorbrengt aan het college te Nyons, waar hij zeer magere schoolresultaten behaalt. René lijkt gedoemd zijn vader op te volgen in de bakkerij, maar het is uiteindelijk zijn leerkracht Frans die zijn schrijverskwaliteiten ontdekt en René aanzet tot het ontwikkelen van zijn talenten.

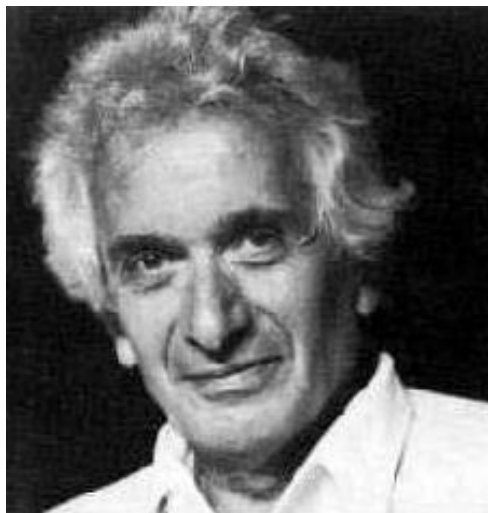
Zijn ouders kunnen geen hogere studies betalen en Barjavel oefent in de daaropvolgende jaren allerhande kleine jobs uit. Het is pas in de zomer van 1935 dat hij in contact komt met uitgever Robert Denoël die hem vraagt om voor hem te komen werken in Parijs.

Zijn nieuwe leven wordt echter bruusk onderbroken door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Barjavel maakt de gruwel van de oorlog aan den lijve mee als korporaal. In zijn latere schrijverscarrière zullen deze gebeurtenissen een blijvende invloed hebben.

Het is uiteindelijk in 1943, wanneer hij pas terug is uit de oorlog, dat Barjavel zijn eerste SF-roman publiceert, *Ravage*, waarin hij op apocalyptische wijze de ondergang van onze geïndustrialiseerde maatschappij schetst.

Een vervolg op *Ravage* komt er een jaar later met *Le Voyageur Imprudent*, waarin een tijdreiziger te weten wil komen hoe onze maatschappij er in de toekomst zal uitzien. Dit boek, met een sterke anti-utopische inslag, wordt vandaag beschouwd als één van de klassiekers van de SF omdat het als eerste de fameuze grootvaderparadox⁴ beschrijft.

Barjavel beperkt zich echter niet tot het schrijven van romans en is in de jaren '50 en het begin van de jaren '60 vooral scenarist en dialoogschrijver van films. Zo schrijft hij onder andere het scenario van *Petit Monde de Don Camillo*.

¹ Eng: Planet of the apes. Deze roman dankt zijn faam vooral aan de latere verfilmingen van Franklin J. Schaffner in 1967 (met Charlton Heston in de hoofdrol) en van Tim Burton in 2001.

² Althans volgens de omslag van zijn jongst verschenen roman, *Le Mystère des Dieux* (2007).

³ Deze biografie is een ingekorte versie van de door mij geschreven pagina over René Barjavel voor de online encyclopedie Wikipedia (http://nl.wikipedia.org/René_Barjavel).

⁴ Eng: grandfather paradox. De grootvaderparadox is een paradox die voortkomt uit het tijdreizen en komt in het kort neer op de vraag: "Wat gebeurt er als iemand terug in de tijd gaat en zijn grootvader vermoordt voordat deze de vader of moeder van diezelfde tijdreiziger heeft kunnen verwekken?"

In de late jaren '60 neemt zijn literaire carrière een beslissende wending met de publicatie van *La nuit des temps*⁵, zijn meest bekende roman die een enorm succes kende en nog steeds heel populair is in Frankrijk. De roman vertelt het verhaal van een expeditie op de Zuidpool die de lichamen vindt van twee mensen die afstammen van een beschaving die vergaan blijkt te zijn in een oorlog... 900 000 jaar geleden.

Aangemoedigd door dit succes schrijft Barjavel in de jaren die daarop volgen verschillende andere romans, waarvan vooral *Les Chemins de Katmandou*⁶ en *Le Grand Secret* (met opnieuw een sterke aanwezigheid van de utopie-thematiek) zijn bijgebleven.

Naar het einde van zijn leven worden zijn romans steeds filosofischer en pessimistischer over de toekomst van de mensheid. Vooral de ontwikkelingen in de kernenergie en de wapenwedloop tijdens de Koude Oorlog lagen aan de basis van apocalyptische romans zoals *Une Rose au Paradis* en *La Tempête*.

Barjavel sterft uiteindelijk op 24 november 1985 aan de gevolgen van een hartstilstand. Hij ligt begraven op het bescheiden kerkhof van Tarendol, vlakbij de Mont Ventoux.

Van “voyages extraordinaires” naar “romans extraordinaires”

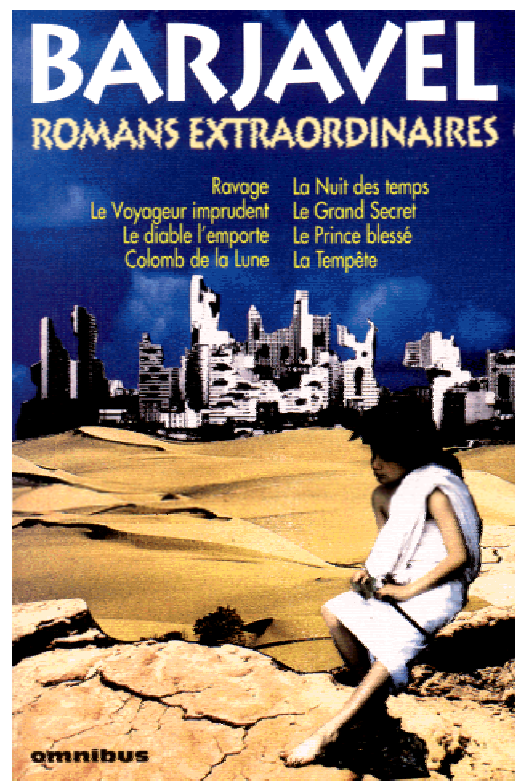
Toen Barjavel zijn eerste SF-romans schreef, was het genre in Frankrijk totaal onbekend. De Duitse bezetter had het land volledig afgesneden van de Verenigde Staten en er waren dan ook nauwelijks Amerikaanse (SF-)boeken te vinden op de Franse markt. De tijdgenoten van over de grote plas waren Barjavel totaal onbekend.

« *Quand j'ai écrit mes premiers romans, on ignorait totalement en France – et moi le premier – l'expression science-fiction. C'est une association de mots créée aux USA et au temps de Ravage et du Voyageur Imprudent (1942-1943) nous étions, en France, complètement coupés des Etats-Unis par l'occupation allemande. Rien n'avait été traduit de l'immense production américaine dans ce domaine.* »⁷

Dit betekent uiteraard niet dat Barjavel zijn romans zomaar *ex nihilo* heeft gecreëerd. Hij was in de eerste plaats een lezer: een schrijver kan immers pas vernieuwend aan literatuur doen door zijn voorgangers te kennen. De jonge auteur had twee romanciers waar hij enorm naar opkeek: Herbert George Wells en Jules Verne. De boeken van beide grootmeesters had hij in zijn jeugd jaren verslonden.

« *Personnellement, j'étais nourri de Wells et de Jules Verne, [...]* »⁸

Qua thematiek is het duidelijk HG Wells die de grootste invloed heeft uitgeoefend op de romans van Barjavel. Het meest frappante voorbeeld hiervan is de expliciete intertekstualiteit tussen Wells' *The Time Machine* en *The First Men in the Moon* en *Le Voyageur Imprudent*.⁹ Deze thematische in-

⁵ Nederlandse vertaling : René BARJAVEL, *De liefde van Eléa*, De Geïllustreerde Pers, Amsterdam, 1970.

⁶ Nederlandse vertaling : René BARJAVEL, *De weg naar Katmandou*, Uitgeverij Walter Beckers, Kalmthout, 1969. Samen met *De liefde van Eléa*, is dit de enige in het Nederlands vertaalde roman van Barjavel.

⁷ PATON Laurence, *Dossier de Colomb de la Lune*, Parijs, Edition Rombaldi, 1977.

⁸ *Ibid.*

⁹ Zie o.a. LLOYD Christopher, *From catastrophe to Utopia : the wartime novels of René Barjavel*, in: Utopias (Durham Modern Languages series), University of Durham, pp. 161–174, 2000 en BONTE Dave, *De l'utopie à*

vloed van Wells op Barjavel neemt echter niet weg dat Jules Verne de auteur was waarvoor hij de meeste bewondering had: verschillende interviews die we vandaag nog bezitten van Barjavel maken dit meer dan duidelijk (cf. infra). In een column in *Le Journal du Dimanche* – Barjavel was ook journalist en had tussen 2 februari 1969 en 28 december 1975 een vaste rubriek in deze krant – roemde hij ooit de profetische blik van Verne.

« Jules Verne a été pendant cinquante ans le contemporain de M. Thiers [Franse politicus, 1797–1877], qui ne croyait pas à l'avenir des chemins de fer. Il est facile à imaginer ce que M. Thiers pensait de Jules Verne. Pourtant, lequel des deux ne comprenait rien à rien, lequel des deux y voyait clair comme un prophète ? »¹⁰

Om zijn grote voorbeeld te eren besloot Barjavel zijn eerste romans uit te geven met als ondertitel *Roman extraordinaire*, in navolging van de *Voyages extraordinaires* van Verne. Een mooi eerbetoon, maar op zich een ietwat vreemde keuze aangezien zijn verhalen thematisch gezien niet echt veel gelijkenissen vertonen met Verne. Ook al lagen de onderwerpen dan vrij ver verwijderd van Vernes *Wonderreizen*, dit procedé zorgde er niettemin voor dat Barjavel in Frankrijk lange tijd als zijn opvolger werd aanzien.

“Zonder hem was onze eeuw achterlijk gebleven”

Interessanter nog dan het etiket *roman extraordinaire* dat als ondertitel op zijn werken kleefde, zijn de interviews van Barjavel waarin hij geregeld zijn diepe respect voor Verne uitte. Laten we hieronder even kennis maken met een wel zeer bijzonder vraaggesprek uit 1966.

In de maand maart van dat jaar lanceerde uitgeverij Hachette haar serie *Le Livre de poche* – *Jules Verne*. Deze nieuwe reeks moest ervoor zorgen dat de romans van Verne opnieuw een grotere verspreiding zouden kennen bij het brede publiek. De reeks kreeg een speciaal logo en als omslag werd per boek gekozen uit één van de gegraveerde prenten uit de oorspronkelijke Hetzel-uitgaven. Voor het Franse literaire magazine *Les Nouvelles Littéraires* was dit voldoende om zijn editie van 24 maart 1966, met een speciaal dossier *Jules Verne*, in het teken te stellen van de meest vertaalde Franse auteur ooit. Op de voorpagina kreeg Barjavel de kans om over zijn idool te vertellen. Hij deed dit op een onverwacht grappige manier in een *auto-interview*¹¹. Hij laat er een naïef eenentwintigjarig meisje in opdraven dat zogezegd een interview moet afnemen over de auteur van de *Wonderreizen*. Deze dualiteit laat Barjavel toe alle registers open te trekken om zijn idool te prijzen. In deze hulde – misschien wel één van de grappigste ooit? – wordt op vrij karikaturale wijze het belang van Verne voor de wetenschap en de mensheid in het algemeen onderstreept. Er sluipt ook heel veel heimwee naar vervlogen tijden binnen in de tekst, wat zeer karakteristiek is voor Barjavel. Zou dat overigens niet de grootste gelijkenis zijn tussen de twee schrijvers?

l'initiation: étude du Voyageur Imprudent de René Barjavel, eindverhandeling (onuitgegeven), Universiteit Gent, 2006, p. 48–53.

¹⁰ Geciteerd uit: BARJAVEL René, *Demain le paradis*, Parijs, Omnibus, 2000, p. 177.

¹¹ BARJAVEL René, *Auto-interview*, in: *Les Nouvelles Littéraires* (n° 2463), 24 maart 1966. De onderstaande tekst is een op sommige punten licht ingekorte versie. De vertaling is van mezelf.

Verne en Barjavel: beiden hadden ze de blik gericht op de toekomst met een grote nostalgie naar het verleden...

— *Mijnheer Barjavel, u die een specialist bent in sciencefict...*

— Excuseer, u zegt? Sciencefic... wat?¹²

— *Ik bedoel: u die een specialist bent van toekomstliteratuur, zou u ons iets kunnen vertellen over Jules Verne?*

— Wat kan ik daarover vertellen? Iedereen kent hem, iedereen heeft hem gelezen en in zijn teksten wordt alles duidelijk. Zeg eens, wat heeft u zoal van hem gelezen?

— *Euh... ik... ik heb enkele van zijn boeken doorbladerd...*

— Niets! U heeft helemaal niets gelezen! Mocht u dat wel gedaan hebben, dan zou u zo geen toontje aanslaan zoals een dame van de Avenue Foch aan wie men een bloedpens aanbiedt. Zeg eens, hoe oud bent u, juffrouw? Twintig? Vijfentwintig?

— *Ik ben eenentwintig.*

— Dat verklaart veel. Nu kunnen we praten. We zitten hier tegenover elkaar: u eenentwintig en ik zesenzestig¹³. [...] U lacht en bent charmant. Een beetje dom, maar desalniettemin charmant. Weet u trouwens waarom u wat dom bent? Wees niet boos want u kan er niets aan doen, maar het komt omdat u geboren bent in een wereld die in zijn boeken is gecreëerd. In plaats van hem te lezen, heeft u zijn verhalen in het echt meegemaakt. Op de leeftijd dat ik *Vijf weken in een luchtballon* las, zag u in uw krant de aankondiging van de eerste Spoetnik. [...] Voor u bestaan er geen *Wonderreizen* meer, alles is normaal geworden voor u. En doordat wonderen alledaags zijn geworden in de wereld waarin u bent geboren, is het woord *verwondering* uit uw woordenboek geschrappt. [...] Beken maar dat u Jules Verne een beetje stoffig vindt en dat u liever Claude Mauriac was gaan interviewen over Stendhal, niet?

— *Het is te zeggen...*

— En zo welbespraakt! U hoeft niet te blozen hoor, dat is zeer normaal. U bewondert hetgeen men u heeft onderwezen. U bent tien jaar geconditioneerd op school: goede schrijvers zijn schrijvers die in een stijlvolle taal de kwellingen van het menselijke hart beschrijven. Wel, geloof me, er zijn heel wat mensen die goed kunnen schrijven – steeds minder inderdaad, maar er zijn er – en over smart en passie daar kan iedereen eindeloos over mekkeren. Alle lezeressen van France-Dimanche weten daar even veel over als Racine. Maar Jules Verne daarentegen... Ah, Jules Verne!

— *Ah, Jules Verne!*

— Ja: ah, Jules Verne! U moet daarmee lachen? Maar hij is uniek! U kan in alle wereldliteraturen gaan zoeken, overal zal u een tegenhanger vinden van Balzac, Stendhal, Dumas, Victor Hugo, van al onze zieltogende poëten uit de Romantiek. Nergens echter is er een andere Jules Verne. Hij is uniek, zonder gelijke, zoals een piloot aan het roer. Er zijn heel wat matrozen in de 19e eeuw, veel gegradueerden en enkele officieren maar er is er slechts één die vooruitkijkt, begrijpt en de waterloop kent waar de 20ste eeuw aan de horizon verschijnt. Ondertussen staan de anderen hun pijp te roken, schuiven ze mee aan tafel, zijn ze naar een meisje aan het schrijven of staan ze de zweetgeur van een bevoorradingspost op te snuiven. Ze gaan mee op de boot maar weten niet hoe en waar naartoe. Ze leven van minuut tot minuut en staren naar hun navel en die van hun buur. Plots is het schip in volle zee, de deining schudt ze heen en weer, de wind beukt op hun schip in, de sterren knipogen naar hen. En wat denkt u dat ze doen? Ze gaan zich opsluiten in het scheepsruim. De hemel, de zee, het schip zijn maar verachtelijke voorvallen die deze meelopers niet interesseren. Wat later komt er dan een storm en zijn ze verwonderd schipbreuk te lijden.

— *En Jules?*

— Jules, zoals u hem zo respectvol noemt, zal hen terug aan boord helpen en heeft de fakkel doorgegeven aan zijn kinderen die vleugels aan het schip hebben gebouwd. En dat schip is dankzij hen nu op weg naar het tweede millennium¹⁴. Maar zonder papa Jules zaten ze nog vast in de sluis.

— *Excuseer, maar zou u iets duidelijker kunnen zijn...*

— U vindt dat ik niet duidelijk ben? Vindt u mij een beetje seniel?

— *Oh, dat bedoelde ik helemaal niet...*

¹² Barjavel stond uiterst vijandig tegenover het etiket *sciencefiction* dat op zijn romans werd gekleefd.

¹³ Barjavel geeft zichzelf hier de leeftijd van de eeuw. In werkelijkheid was hij er 55.

¹⁴ Dit moet uiteraard het derde millennium zijn.

— [...] Wij gaan de hemel verkennen. Alles gaat sneller gaan. Het is Jules Verne die ons in die richting heeft geduwd. Zonder Jules Verne was de 20ste eeuw even achterlijk gebleven als de 19^e. Dat is hetgeen ik wilde aantonen met mijn verhaaltje over die boot.

— *Denkt u niet dat u wat overdrijft? De wetenschappelijke en technische vooruitgang in de 20ste eeuw hebben we toch te danken aan wetenschappers en vakmannen?*

— U kijkt uiteraard niet verder dan uw neus lang is en blijkbaar is hij niet al te lang. Luister, zoals ik zei ben ik even oud als deze eeuw: ik heb leren lezen met de romans van Jules Verne, al mijn gevoeligheid, verbeelding, verlangens en mijn geestelijk functioneren zijn te danken aan Jules Verne. Ik heb er vleugels van gekregen.

— *U ook al!*

— Ik, het schip en wij allemaal. Vóór mij hebben mijn vader en mijn grootvader Jules Verne gelezen toen ze kind waren. Vergeet ook niet dat hij in alle talen van de wereld is vertaald. Tijdens de hele tweede helft van de 19^e en het eerste deel van de 20ste eeuw zijn alle kinderen die konden lezen opgegroeid met het werk van Jules Verne om zo hun puberteit aan te vatten. Ik ben ervan overtuigd dat het merendeel van de roepingen om wetenschapper te worden of onderzoek te gaan doen hierdoor zijn ontstaan. [...] Hetgeen zeker is, is dat gedurende honderd jaar de kinderen van onze wereld het oeuvre van Jules Verne hebben doorkruist. Eens zij volwassen werden, hebben ze de verlangens van de *Wonderreizen* meegenomen, een verlangen dat zo sterk is dat de mens zich de technische mogelijkheden heeft geschonken waarmee deze verlangens zullen kunnen bevredigd worden om zo, uiteindelijk, op de maan te landen waar Jules Verne hen naar op weg had gezet. En men zal verder gaan, steeds Jules Verne indachtig. Nooit is er een schrijver geweest met zo'n invloed op de geschiedenis van de mensheid.

— *Gelooft u dat er zonder Jules Verne bijvoorbeeld geen Von Braun¹⁵ zou zijn geweest?*

— Stelt u zich eens voor dat Jules Verne, of een gelijkaardig schrijver, er niet was geweest. Stelt u zich voor dat de 19^e eeuw enkel musketiers of Cadichons¹⁶ aan zijn kinderen had nagelaten. Beeldt u zich in dat Von Braun zijn jeugdige ongeduldigheid enkel kon stillen met de heldendaden van D'Artagnan. Wat zou er van hem geworden zijn? Wellicht was hij een heldhaftig officier geworden, of een generaal, om dan te sterven in Stalingrad.

— *Ja, misschien... Het lijkt inderdaad logisch.*

— Aha, ik voel dat u Jules Verne gaat lezen. Lees hem met ontroering, met vertedering en met respect. Omdat hij nog tot die trage en logge 19e eeuw behoorde, werd hij tegengehouden en is hij niet verder durven gaan dan de maan. Dankzij hem echter zullen de *Nouvelles Littéraires* u binnen twintig jaar op reportage kunnen sturen naar Mars. Beseft u wel wat u hem verschuldigd bent, u die nog zo jong bent? Ik ben van de generatie van de vooruitgang, maar ik zal niet verder komen dan de rand van mijn dak. Maar ú zal naar Mars vertrekken, naar Venus en misschien zelfs Jupiter. Uw kinderen zullen het zonnestelsel verlaten, ook al hebben de weldenkenden¹⁷, die zich steeds beperken tot hetgeen ze nu weten en hetgeen ze nog niet weten ontkennen, hier een andere mening over. Wat vindt u van het idee ooit naar Mars te kunnen gaan?

— *Oh, dat is zoals het vliegtuig nemen naar New York of Honolulu, alleen een beetje verder.*

— Wat! U... Ik... Sorry, ik lijk wel te stikken. Zou u mij de whisky willen geven die op het tafeltje staat? Bedankt. Ik was te verontwaardigd. Wat ben ik toch dom. Wij, wij droomden nog, u heeft enkel zekerheden. U vindt dat dus normaal? Maar dat is logisch. Een slokje?

— *Neen, dank u. U ziet: er viel best nog iets te vertellen over Jules Verne.*

— Ik heb niets gezegd en ik zal niets meer zeggen. Vertrekt u maar, u begrijpt het toch niet! Wij leven niet in dezelfde wereld. U bent volwassenen en ik ben een jongetje van twaalf...

D. Bonte, oktober 2008

¹⁵ Wernher Magnus Von Braun was één van de leidende figuren in de ontwikkeling van de rakettechnologie in Duitsland en Amerika. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte hij als lid van de N.S.D.A.P. mee aan de ontwikkeling van de V2-bommen.

¹⁶ Hoofdpersonage uit *Les Mémoires d'un âne* van de gravin de Ségur.

¹⁷ Fr: *les « bien-savants »*.